JANUSZ PASZYŃSKI, pseudonim „MACHNICKI” (1924-2020)

Janusz Paszyński, ps. „Machnicki”, urodził się 7 listopada 1924 r. we Włocławku. Jego rodzice Adam i Helena (z domu Zielińska) byli pracownikami oddziału Banku Handlowego w tym mieście. Jeszcze przed wybuchem wojny J. Paszyński ukończył w 1939 r. gimnazjum im. ks. Jana Długosza. Jego wizerunek wraz z biogramem został umieszczony w galerii wybitnych absolwentów „Długosza”.

Po włączeniu Włocławka do Rzeszy, rodzina Paszyńskich w październiku 1940 r. została wysiedlona i przeniosła się do Warszawy. Janusz Paszyński podjął dwuletnią naukę w Szkole Zawodowej Fotograficznej drugiego stopnia, na otwarcie której zezwolili Niemcy. Jednocześnie zaczął uczęszczać na tajne komplety w Liceum im. Bolesława Limanowskiego, gdzie latem 1942 r. zdał tajny egzamin maturalny. W tym samym roku uzyskał również dyplom czeladniczy i zaczął pracować jako fotograf w dziale reprodukcji map w niemieckim Wojskowym Instytucie Kartograficznym (Kriegskarten- und Vermessungsamt), który mieścił się w przedwojennym gmachu polskiego Wojskowego Instytutu Geograficznego.

Zainteresowanie kartografią spowodowało, że Janusz Paszyński rozpoczął studia na tajnym Uniwersytecie Warszawskim w zakresie geografii, pod kierunkiem prof. Stanisława Lencewicza.

Na początku 1942 r., za pośrednictwem kolegów ze szkoły fotograficznej, J. Paszyński zetknął się z organizacją podziemną Konfederacja Narodu, w której przyjął pseudonim „Machnicki”. Uczestniczył głównie w kolportacji prasy podziemnej. Po jakiejś „wsypie” nakazano mu, ze względów bezpieczeństwa, zerwanie wszelkich kontaktów konspiracyjnych w ramach tzw. „kwarantanny”. W grudniu 1942 r., za pośrednictwem jednego z kolegów z kompletów licealnych, złożył przysięgę jako żołnierz Armii Krajowej, zachowując pseudonim „Machnicki”. Akceptując jego pracę w niemieckim Wojskowym Instytucie Kartograficznym, dowództwo AK zaangażowało go do dostarczania do „Schroniska” (Służby Geograficznej Komendy Głównej AK) potrzebnych dla podziemia

map topograficznych. Jak pisał w swoich wspomnieniach, wynoszenie map z Instytutu odbywało się w zasadzie bez przeszkód.

W listopadzie 1943 r. działalność ta została przerwana w wyniku aresztowania przez Gestapo kolegi, z którym J. Paszyński wynajmował wspólne mieszkanie. Dowiedziawszy się, że współlokator (Paszyński) pracuje w Wojskowym Instytucie Kartograficznym, przyjechali po niego do Instytutu i skutego zabrali do katowni Gestapo na Alei Szucha. Brutalne śledztwo i kilkumiesięczne więzienie na Pawiaku nie doprowadziło do udowodnienia wynoszenia map, poza jedną mapą przeglądową, co do której szef Instytutu wyraził dla gestapowców opinię, że ta mapa jest ogólnie dostępna i nie zawiera danych o charakterze wojskowym. J. Paszyński został zwolniony w marcu 1944 r., ale ze względów bezpieczeństwa został wyłączony z pracy w konspiracji. Nadal jednak, do początku czerwca, uczestniczył w wykładach z geografii na tajnym Uniwersytecie Warszawskim.

W drugiej połowie lipca 1944 r. trafił do Grupy Bojowej „Krybar" i jako żołnierz III Zgrupowania „Konrad" w stopniu kaprala-podchorążego brał udział w Powstaniu Warszawskim. Uczestniczył w walkach na Powiślu o Uniwersytet Warszawski i Pałac Staszica, w którym to budynku po wojnie, jak pisał w swoich wspomnieniach, przyszło mu przez wiele lat pracować. Potem walczył w Śródmieściu i w obronie Poczty Głównej na Placu Napoleona, gdzie został ranny. Za udział w walce o Uniwersytet Warszawski i w obronie Poczty Głównej został dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych.

Po kapitulacji powstania dostał się do niewoli niemieckiej w obozie Fallingbostel (Stalag XI-B). Po nieudanej próbie ucieczki na początku 1945 r. został osadzony w więzieniu w Magdeburgu, a później w karnej kompanii w obozie Altengrabow (Stalag XI-A). 3 maja obóz ten został wyzwolony przez Amerykanów.

Po powrocie do kraju w 1945 r. J. Paszyński kontynuował studia geograficzne na Uniwersytecie Poznańskim. W roku 1946 został aresztowany przez Służbę Bezpieczeństwa za udział w trzeciomajowych manifestacjach studenckich w Poznaniu. Studia wyższe ukończył w 1948 r., uzyskując magisterium filozofii w zakresie geografii. Jednocześnie w latach 1947-1948 pracował jako kartograf w poznańskim oddziale Państwowego Instytutu Hydrologiczno-Meteorologicznego. W 1951 r., na podstawie rozprawy *Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z zalesieniem* (promotorem był prof. August Zierhoffer), nadano mu na Uniwersytecie Poznańskim stopień naukowy doktora nauk matematyczno-przyrodniczych.

W roku 1951 J. Paszyński przeniósł się do Warszawy. Podjął pracę w biurze projektów „Geoprojekt" w Warszawie, gdzie pracował przez cztery lata. W tym okresie prowadził badania klimatu miast i osiedli Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego dla potrzeb urbanistyki i planowania przestrzennego. Równocześnie prowadził też zajęcia z klimatologii na Uniwersytecie Warszawskim i Toruńskim.

J. Paszyński był bardzo zżyty i emocjonalnie związany ze swoim jedynym, o rok młodszym, bratem Andrzejem Paszyńskim. W okupowanej Warszawie, ze względu na trudne warunki materialne, rodzina Paszyńskich zmuszona była się rozdzielić i zamieszkać w różnych miejscach. Utrzymywali jednak stały kontakt, spotykając się co parę dni u swoich rodziców. Brat należał do „Szarych Szeregów" i został aresztowany przez

Gestapo dwa miesiące przed wybuchem powstania. Po aresztowaniu brata J. Paszyński na wszelkie sposoby starał się dowiedzieć się o jego losach. Dopiero kilkadziesiąt lat po zakończeniu wojny, za pośrednictwem biura poszukiwań w Arolsen w Niemczech, uzyskał informację, że został on zamordowany w wieku 18 lat w niemieckim obozie koncentracyjnym Gross-Rosen na początku 1945 roku.

W 1946 r. wróciła do Polski, z sowieckiego łagru w Kazachstanie, Zofia Dąbrowska – przyszła żona J. Paszyńskiego – z którą zaprzyjaźnił się jeszcze w dzieciństwie we Włocławku. Z. Dąbrowska po sześciu latach spędzonych w łagrze przeszła ciężkie choroby i bardzo podupadła na zdrowiu. Po powrocie do kraju zamieszkała w Białymstoku. J. Paszyński dowiedział się o jej powrocie dopiero w 1949 roku. Trzy lata później zawarli związek małżeński. Zofia cierpiała na nieuleczalną chorobę nerek nabytą podczas pobytu w łagrze. Zmarła w wieku 42 lat w 1967 roku. Ze względu na stan zdrowia żony nie doczekali się potomstwa. Po śmierci żony J. Paszyński pozostał sam, poświęcając się całkowicie pracy naukowej.

Na początku 1954 r. J. Paszyński został zaangażowany przez prof. Stanisława Leszczyckiego, dyrektora utworzonego w październiku 1953 r. Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk, do zorganizowania w ramach tego Instytutu Pracowni Klimatologii. Kierował pracownią, a od 1959 r. do grudnia 1994 r. Zakładem Klimatologii. W 1955 r. uzyskał tytuł docenta, w 1964 r. – profesora nadzwyczajnego, a w 1976 r. – profesora zwyczajnego.

Po przejściu na emeryturę, w dniu 1 stycznia 1995 r., nadal utrzymywał kontakty naukowe z zakładem. W latach 1994-1998 kierował projektem badawczym KBN *Wymiana energii między atmosferą i jej podłożem jako podstawa kartowania topoklimatycznego*. Był zapraszany do prowadzenia wykładów dotyczących bilansu cieplnego powierzchni czynnych w ówczesnej Akademii Rolniczej w Krakowie (1994-1996), a następnie z zakresu kartowania topoklimatycznego oraz bilansu promieniowania i bilansu cieplnego obszarów miejskich na Uniwersytecie Śląskim (2000-2001).

Działalność naukowa prof. Janusza Paszyńskiego koncentrowała się na klimatologii fizycznej (zagadnienia bilansu cieplnego atmosfery i powierzchni Ziemi) oraz klimatologii stosowanej (klimat miast, zanieczyszczenie atmosfery w aglomeracjach wielkomiejskich i przemysłowych). Zajmował się także metodami sporządzania szczegółowych map klimatu lokalnego (topoklimatu), wykonywanych do różnych potrzeb praktycznych, w tym także dla tzw. melioracji klimatycznych, wykorzystując do tego nowoczesne techniki komputerowe i satelitarne. Stał się twórcą znanej i cenionej w świecie polskiej szkoły kartowania topoklimatycznego, bazującej na zróżnicowaniu poszczególnych elementów bilansu cieplnego różnych powierzchni czynnych. Brał też czynny udział w rozwijaniu kadry naukowej. Był promotorem w dziesięciu przewodach doktorskich, jak również recenzentem wielu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz w kilkunastu postępowaniach o nadanie tytułu profesora.

Niemal corocznie brał udział w badaniach terenowych, zarówno w kraju, jak i zagranicą, m.in. w Belgii (1971), w Argentynie (1995), w Estonii (1990) i we Francji (1992-93). Uczestniczył w ekspedycjach naukowych: Międzynarodowego Roku Geofizycznego

1957/1958 do Wietnamu, gdzie polscy uczeni utworzyli pierwsze obserwatorium geofizyczne; w ramach Międzynarodowego Programu Biologicznego w 1973 r. (do dorzecza Cedar River w stanie Washington, USA) oraz Międzynarodowego Eksperymentu Klimatologicznego w Kazachstanie 1988/1989. Przez wiele lat przewodniczył Komitetowi Meteorologii i Fizyki Atmosfery PAN. Był też członkiem wielu rad naukowych różnych komitetów naukowych i redakcyjnych kilku zagranicznych czasopism.

J. Paszyński pełnił też różne funkcje w organizacjach międzynarodowych. Był m.in. przedstawicielem Polski w Światowej Organizacji Meteorologicznej oraz w Międzynarodowym Towarzystwie Biometeorologicznym, przewodniczącym Komisji ds. Metod Badań Kartowania Topoklimatycznego w Międzynarodowej Unii Geograficznej, a także założycielem i członkiem Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Asocjacji Klimatologii. Uczestniczył aktywnie w wielu naukowych konferencjach i kongresach międzynarodowych. Wielokrotnie był zapraszany do wygłaszania wykładów na wielu uczelniach zagranicznych, w tym jako visiting professor na Uniwersytecie w Paryżu (X-Nanterre) i w Aix-en-Provence w latach 1984-1993.

W ostatnim okresie J. Paszyński interesował się warunkami klimatycznymi Marsa, a zwłaszcza zmiennością czap lodowych na jego biegunach. W 2001 r. odwiedził ośrodki naukowe USA w Boulder (Colorado) i Tucson (Arizona), które zajmują się badaniem tych zagadnień kosmicznych. Wygłosił na ten temat szereg odczytów popularnonaukowych. Odbył również kilka dłuższych podróży między innymi do Peru i Boliwii (2006), Tunezji (2007) i Maroka (2009). Zawsze interesował się najnowszą historią Polski. Był czynnym członkiem wielu organizacji: Towarzystwa Miłośników Historii, Towarzystwa Przyjaciół

Fotografie z różnych etapów życia prof. Janusza Paszyńskiego

Photographs from various stages of the life of Prof. Janusz Paszyński

Warszawy, Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Warszawskiego, Zarządu Środowiska „Krybar" oraz członkiem Rady Naczelnej Okręgu Warszawskiego Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Co roku uczestniczył w uroczystościach rocznicowych Powstania Warszawskiego.

Za swoją działalność naukową i organizacyjną został wyróżniony licznymi odznaczeniami krajowymi (Medal XXV-lecia PAN, Medal pamiątkowy IMGW, Złota Odznaka „Za Zasługi dla Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej") i zagranicznymi, a także nagrodami naukowymi. Będąc już na emeryturze, otrzymał dwa Medale Uniwersytetu Warszawsiego za zasługi dla UW i za udział w powstańczych walkach o Uniwersytet. Posiadał Medal im. Jerzego Kondrackiego za zasługi dla Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW, członkostwo honorowe i Złotą Odznakę Polskiego Towarzystwa Geofizycznego, członkostwo honorowe Studenckiego Koła Naukowego Geografów im. Stanisława Pawłowskiego UAM w Poznaniu. J. Paszyński od około 1955 r. był członkiem Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W latach 1990-1993 pełnił funkcję Przewodniczącego Sądu Koleżeńskiego PTG. Był Członkiem Honorowym Polskiego Towarzystwa Geograficznego (2018), wyróżniony został również Złotą Odznaką PTG (nr 612, 1993) oraz Pamiątkowym Medalem 100-lecia Towarzystwa (2018). Jak pisał w swoich wspomnieniach, ze wszystkich nagród i odznaczeń najbardziej cenił sobie Krzyż Walecznych nadany mu dwukrotnie za udział w walkach Powstania Warszawskiego.

Dorobek naukowy J. Paszyńskiego obejmuje ponad 250 prac opublikowanych oraz kilkadziesiąt opracowań niepublikowanych, głównie o charakterze ekspertyz klimatycznych dla potrzeb planowania przestrzennego. Dobra znajomość czterech języków obcych (angielski, francuski, niemiecki i rosyjski) ułatwiała Paszyńskiemu nawiązywanie współpracy międzynarodowej, prowadzenie wykładów w uczelniach zagranicznych w Europie, USA i w Chinach oraz samodzielne redagowanie publikacji bez potrzeby korzystania z usług tłumacza. Spis najważniejszych publikacji J. Paszyńskiego zestawiła Teresa Kozłowska-Szczęsna (2015) w Przeglądzie Geograficznym z okazji uroczystego Jubileuszu dziewięćdziesięciolecia Jego urodzin, jaki odbył się w listopadzie 2014 roku w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie.

Ostatnie lata życia JJ. Paszyński poświęcił działalności kombatanckiej. Był autorem szeregu prac dotyczących okupacji i Powstania Warszawskiego (*Grupa Bojowa „Krybar" w walce o Uniwersytet i Powiśle*, *Studia na tajnym Uniwersytecie Warszawskim w latach okupacji*, *Lekcja historii* i innych), a także recenzji różnych publikacji jakie się na ten temat ukazywały, w tym *Wielkiej Encyklopedii Powstania Warszawskiego*. Był również współredaktorem *Księgi Pamiątkowej Szkoły im. Ks. Jana Długosza we Włocławku*. Bardzo aktywnie uczestniczył w licznych dyskusjach, prelekcjach i okolicznościowych spotkaniach upamiętniających Powstanie Warszawskie i to zarówno w kraju, jak i zagranicą. Przygotował też okolicznościową wystawę o walkach Zgrupowania „Krybar", zorganizowaną na Uniwersytecie Warszawskim z okazji 60. rocznicy powstania. Wchodził również w skład Rady Honorowej Muzeum Powstania Warszawskiego, a także uczestniczył w pracach Komitetu Organizacyjnego obchodów rocznicy Powstania.

Do końca życia J. Paszyński obdarzony był ponadprzeciętną pamięcią i sprawnością intelektualną. Imponował wspaniałą erudycją i empatią. Potrafił z niezwykłą dokładnością opowiadać o swojej rodzinie, poznanych w życiu osobach oraz wspominać wydarzenia z dzieciństwa i swojej młodości. Bardzo chętnie udzielał wywiadów i opowiadał z niebywałą szczegółowością o wydarzeniach dotyczących niemieckiej okupacji w Warszawie, tajnego nauczania, walk powstańczych oraz czasów powojennych.

W połowie 2016 r. J. Paszyński przeszedł ciężki udar mózgu i spędził wiele miesięcy w specjalistycznym ośrodku rehabilitacyjnym. Jego silny charakter, zaparcie oraz wytrwałość w ciężkiej i długotrwałej terapii doprowadziło do odzyskania względnej sprawności i samodzielności. Po powrocie do domu w dalszym ciągu był aktywny w życiu publicznym. Starał się w miarę swoich sił i możliwości uczestniczyć w ważniejszych patriotycznych uroczystościach i spotkaniach.

Ostatnie lata były dla J. Paszyńskiego trudnym okresem życia. Przejście udaru spowodowało wyraźną utratę sił i pogorszenie stanu zdrowia, któremu często towarzyszył ból i cierpienie. Po śmierci brata, żony i rodziców nie miał już nikogo bliskiego ze swojej rodziny. Mógł jednak liczyć na pomoc przyjaciół i bliskich znajomych. W tym miejscu, jako Autorzy niniejszego wspomnienia oraz Jego przyjaciele, pragniemy wyrazić szczególne podziękowania Paniom Małgorzacie Radeckiej i Agnieszce Zdziarskiej za nieocenioną pomoc, troskliwą opiekę, poświęcony czas i wsparcie jakim obdarzały Janusza Paszyńskiego każdego dnia w ostatnich latach Jego życia.

Profesor Janusz Paszyński zmarł po długiej chorobie 6 marca 2020 r. w swoim mieszkaniu na warszawskiej Woli. Uroczystości pogrzebowe odbyły się 19 marca w kościele p.w. św. Karola Boromeusza na Starych Powązkach w Warszawie. Przybrały one charakter kameralny, ponieważ był to czas początku pandemii koronawirusa, zaostrzenia ograniczeń i obostrzeń dotyczących zgromadzeń. Spoczął w grobowcu rodzinnym (Kw. 189, Rząd 6, Grób 10/11) przy udziale wojskowej asysty honorowej, która pożegnała bohatera Powstania Warszawskiego salwą honorową.

Niech spoczywa w pokoju. Pozostanie w pamięci wielu Jego przyjaciół i współpracowników jako życzliwy, skromny i dobry człowiek, nestor polskiej geografii, wybitny klimatolog, twórca polskiej szkoły topoklimatologii i kartowania topoklimatycznego, a także jako nauczyciel historii oraz niestrudzony propagator wartości patriotycznych i bohater Powstania Warszawskiego.

Tadeusz Niedźwiedź, Jakub Wojkowski

Przy opracowaniu wspomnienia korzystano z poniższych materiałów:

http://www.sppw1944.org/relacje/relacja45.html
https://zskdlugosz.pl/o-nas/znani-absolwenci/
Jackowski A., Bilska-Wodecka E., Sołjan I., Liro J., 2019, Geografia polska i geografowie w latach II wojny światowej, IGiGP UJ, PTG, Kraków.
Kozłowska-Szczęsna T., 2015, Jubileusz Profesora Janusza Paszyńskiego. Przegląd Geograficzny, T. 87, z. 1, s. 182-188.

Kozłowska-Szczęsna T., 2018, Paszyński Janusz, „Machnicki" (ur. 1924), [w:] Geografowie polscy. Słownik biograficzny, tom 2, A. Jackowski, K. Krzemień, I. Sołja (red.), IGiGP UJ, KNG PAN, PTG, Kraków, 1234-1237.

Niepublikowane materiały, wspomnienia i własne notatki Profesora Janusza Paszyńskiego.

Paszyński J., 2001, Wspomnienia ze studiów klimatologii na tajnym Uniwersytecie Warszawskim, Prace i Studia Geograficzne, 29, 29-45.

Wspomnienia wojenne Janusza Paszyńskiego ps. „Machnicki", żołnierza Grupy Bojowej „Krybar" (Dzieciństwo, Wybuch wojny i okupacja, Konspiracja i więzienie, Powstanie, Niewola, Po wojnie), 2012, opracowanie Maciej Janaszek-Seydlitz, Oficjalna, http://www.sppw1944.org/index.html?http://www.sppw1944.org/relacje/relacja45.html.